

„Epistula non erubescit...”

/Cicero: Ad. fam. 5,12/

**Egy humanista személyiség
portréja a latinórákon**

(Cicero: Ad. fam. XIV.1.)

Készítette: Dr. Gesztesi Enikő

Az előadás váza

1. A cicerói értelmiségi, a reneszánsz humanista modell
2. Az antik levélírás, Cicero levelezése, előzmények
3. Cicero és a család (családtagok és Tiro)
4. A gyorsírás és a levelek, Tiro
5. Cicero: Ad. fam. XIV. 1. - A levél feldolgozása
 - a) A naptár és a levélformula
 - b) Családi kapcsolatok, kifejezések
 - c) A humanista eszmény megjelenése a levélben – elemzés
 - d) Nyelvtani elemzés, a levél és a mondattan
 - e) Játékok és feladatok

1. A cicerói értelmiségi, a reneszánsz humanista modell

- **Cicero: reneszánsz korban népszerű**
- Quintilianus – követésére szólította a tanítványait
- *„... a logoshoz értő és hazáját szerető ember volt.”*
(Borzsák I. Cicero öröksége. Dragma 4. kötet 71-75)
- Elsőként 1528-ban **Rotterdam Erasmus** – esztétika, irodalom, kultúra, nyelvi követés, életmodell, értékrendszer
- **Homo novus** – kétféle értelmezés:
 - tágabb: családjából elsőként került a szenátusba
 - szűkebb: családjából elsőként consul
- **Reneszánsz - virtus fogalma: a köztársaság szolgálata**
 - De! industria és ingenium
 - orator perfectus – vir bonus (Cicero, Quintilianus)

1. A cicerói értelmiségi, a reneszánsz humanista modell

- A görögség a **paideia** szóval foglalta össze azt a sokrétű tartalmat, mely az ember középpontba állítását jelentette (akárcsak a reneszánszban)
- **Homo – humanus** – emberiség, tolerancia, pozitív emberi tulajdonságok
- Cicero először használja a humanitas kifejezést a paideia mintájára:

*„Sed humanitatem tuam celeritas declarabit ...
Sed, si vis homo esse, recipe te ad nos, ad quod
tempus confirmasti.” /Ad Att. 4, 15/.*

- Kr. e. 68-44 között egyedülálló forrás
- J. Carcopino: nem őszinte, elfogult, sóvár üzletember, rossz férj, önmagára gondoló apa, augustusi politika híve

1. A cicerói értelmiségi, a reneszánsz humanista modell

- ✱ J. Carcopino: Cicero. The secrets of his correspondence. First Greenwood Reprinting. 1969.

 merész vélemény: Augustus rávette Atticust és Cicero fiát – gyűjtemény rossz színben tüntesse fel Cicerót és jóban Augustust (pénz, tisztségek)

- ✱ A Caesar által írt levelek: Caesar kegyes, humánus

- ✱ Cicero állhatatlan, szószegő, hiú:

- ✱ Ad fam. 5,12 – Lucceiushoz, a történetíróhoz írt levelében azt kéri a történetírótól, hogy dicsőítse

- ✱ Ad fam. 15,4 - Catóhoz írt levél, azt kéri, hogy szavaztasson meg neki triumphust

- ✱ Ad Atticum 7,11 - kétszínűség, hiúság, Pompeius politikájának kritikája – mégis a kiszolgálása

2. Cicero levelezése, görög és latin háttér

➔ Görög levéltudomány:

- ➔ Első alkalom: Pausanias és Xerxés között (Thuk. I 128)
- ➔ Filozófiai levelek - Platón levelei hamisítások, Platón 7. levele valódi, Isokratés, Démoszhenés - hellenisztikus korból megmaradtak – tudatos hamisítás
- ➔ Epikuros levelei eredetiek – levélformában írt értekezések
- ➔ Egyházatyáktól maradtak fenn levelek

➔ Római levéltudomány:

- ➔ Cicero előtt – Gracchusok anyjának, Corneliának egy levelét ismerjük – ne induljon Gaius a néptribunusságért
- ➔ Aranykor:
 - ➔ Horatius – hexameteres műfajt teremt – a szatírák folytatása
 - ➔ Ovidius: Heroides, Tristia, Epistulae ex Ponto – elégikus levelek (az asszonyi lélek enciklopédiája, Róma utáni vágy)
 - ➔ Seneca – prózalevél (meditáció, önnevelés), lfj. Plinius (saját társadalmának képe, igazi irodalmi levél)

2. Az antik levélírás, Cicero levelezése

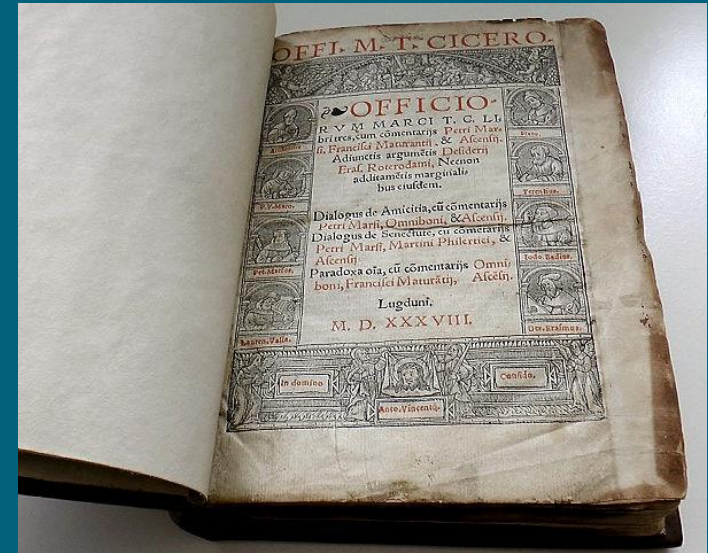
- **Anyag:** eredetileg fatáblácskára, később papirusra, összetekerték, összekötötték, lepecsételték
- **Kézbesítés:** magánküldöncök vagy ismerősök
- **Levélforma:**
 1. A levél küldője – tria nomina, titulus honoris
 2. A címzett neve - tria nomina, titulus honoris (pl. magno imperatori) magánlevelezés: vagy praenomen vagy nomen gentilicium vagy cognomen
 3. Üdvözet az elején, nem a végén ...s(alutem) p(lurimam) d(at) vagy d(icit)
 4. Lehet vocativus, akkor a második helyen – Ave, mi Gai...
 5. Nyitórészt gyakran – római levél rövidítése: S. V. B. E. E. V. (= si vales, bene est, ego valeo) – meghitt magánlevelezés
 6. Levél végén vale, valete
(az irodalmi levelek formája is ez)

2. Az antik levélírás, Cicero levelezése

- ✿ „spontán” (fiktív) és „irodalmi” levél (szinte beszédek) – kialakul a formája: **kezdő gondolat, érvelés, záradék**

- ✿ **Tartalom:**

- ✿ ajánlólevelek
- ✿ jókívánságok
- ✿ vigasztaló levelek
- ✿ publicisztikai levelek, értekezések
- ✿ tanító levelek

- ✿ **Cicero levelei:** magánjell. → rétorizálás

- ✿ Magánjellegű – **privatae**: köznyelvi fordulatok, nincsenek körmondatok, görög mondatfoszlányok, allegóriák
- ✿ Hivatalos - **publicae**: a legudvariasabb az ellenfelek közti levelek (Cicero és Antonius)

2. Az antik levélírás, Cicero levelezése

- ✿ **Cicero szerint 3 típusa (Ad fam. 2,4):**
 - információs levél** – „Mi újság?” – elsősorban Atticushoz írt levelei
 - genus familiare et iocosum** – Papirius Paetusnak írt levelei
 - genus severum et grave** – lánya halála – pl. Sulpicius Rufus Cicerónak írt levele (Ad fam. 4,5)

2. Az antik levélírás, Cicero levelezése

- ✚ **Levelek – köznyelvi formák – aptum, individuum**
 - ✚ kicsinyítőképzős formák
 - ✚ kihagyásos szerkezetek
 - ✚ görög szavak és idézetek
 - ✚ szójátékok, anekdoták
 - ✚ prózaritmus gyakoribb a hivatalos levélben, mint a magánlevélben
 - ✚ nincsenek körmondatok, archaizmusok, metaforák
- ✚ **Alapvetően római műfaj – célja a belső érzelmek kifejezése**
- ✚ **A levelek száma: 931 → 4 könyv - 70 levelet Cicero ír**
- ✚ **Csoportosítása: lsd. TK. 17. p.**
- ✚ **Névadás átnézése – 9. évfolyam**

(M. T.) TIRO

2. Az antik levélírás, Cicero levelezése

„Leveleimnek egyetlen gyűjteménye sem létezik. De Tirónál van mintegy hetven: tőled is el kellene kérni néhányat. Át kellene nézнем őket és ki kellene javítanom. Így végre ki lehetne adni...” /Cic. Ad Atticum 16,5/

- ✿ Atticus javasolja leginkább
- ✿ Kortársai élnek – kompromittálás
- ✿ C. Nepos Atticus életrajza: Atticus 16 könyvnyi levelezést őriz

Kiadás:

- ✿ A kiadó rendezése: Ad fam. – Seneca már idézi, Augustus alatt már összegyűjtve, legértékesebb kézirat: Mediceus (felfedezése: 1392)
- ✿ Ad Atticum, Ad Quintum fratrem, Ad Marcum Brutum (Petrarca fedezi fel, 1345)

3. Cicero és a család

■ Család:

- Öccse – Quintus: aedilis, praetor, Pompeius legatusa, Kr. e. 43-ban fiával együtt megölik őket

- Kétszer nősül, 30 évesen és 60 évesen

 - 1. felesége – Terentia – szülések – válás – 30-33 évig élnek együtt, 46-ban elváltak

 - 2. felesége – Publilia, gyámleánya - válás – nem érezte át lánya halálát

- Lánya – Iulia – Kr. e. 76-ban született, Kr. e. 45-ben meghal, szülés közben (sírja apja sírjától nem messze Formiae-ban) – Sulpicius vigasztalása – Ad fam. 4,5

- Fia – ifj. Marcus Tullius Cicero - Kr. e. 65-ban született

■ Cicero: De officiis 1,54 – család fogalma:

- societas, coniugalia – házastársak

- házastárs és gyermekek

- domus

3. Tiro és Cicero familiája

× Familia

- × jogi fogalom: rokonsági szálakkal összefűzött szabad egyének, rabszolgák: háztartásban lévő vagyontárgyak – pater familias hatalma alatt
- × Cicero is jogosnak ítéli a rabszolgotartást /Ariszotelés/
- × Vannak kötelezettségek a rabszolgák iránt, de kegyetlenséggel kell féken tartani, ha más eszközzel nem lehet /Cic. De off. 2, 7/
- × Mégsem alacsony rendű természetére nézve, urához jó magatartás → felszabadulhat
- × Cicerónál ez csak az irodalmi munkásságát segítőkre, titkáraitra, levélhordóira vonatkozik

4. Tiro és Cicero familiája, Cicero rabszolgák iránti érzései

„...*nam puer festivus anagnostes noster Sositheus decesserat meque plus, quam servi mors debere videbatur, commoverat.*”

„...*ugyanis meghalt egy Sositheus nevű kedves emberem, fiatal rabszolgám, aki felolvasóm volt, és ez engem jobban megrendített, mint amennyire egy rabszolga halála miatt illenék (ti. megrendülni).*” /Cic. Att. 1,12/

I.

Alant található néhány jel a Tiro-féle gyorsírásból, valamint e jelek feloldása. Azt hiszem, mindenki előtt nyilvánvaló, hogy avatott kezekben eme írás titkosírásként is nagyszerűen felhasználható.

Feloldása: *Quis sicut Dominus Deus noster, qui in altis habitat*

(Jelentése: Ki lakozik úgy a magasban, mint a mi Urunk Istenünk?)

3. Tiro és Cicero familiája, Tabellarii és libertini Cicerónál

- Tabellarii: Sositheus, Dionysius /46-ban megszökik, 44-ig nem fogják el/, Pollex, Acastus, Aristocritus, Dexippus, Hermia, Mario és Menander
- Libertini: Tiro, Laurea, Chrysippus, Eros, Hilarus /könyvelő/, Aegypta, Phaetho

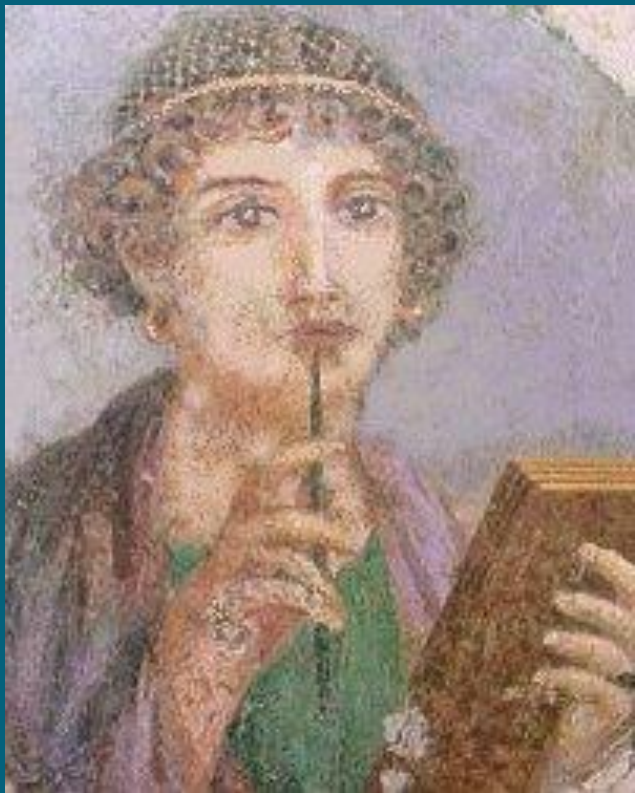

**Összesen: kb. 20-an vannak → kizárólag
adminisztratív munkában**

/Chrysippus: lopott, visszaélt a bizalmával, 54-ben visszavonja a felszabadítását, Hilarus: szolgálatait elhanyagolta: „*sane nequam homo*”/

4. Tiro jelei

Handwritten text in Tifinag script, consisting of approximately 10 lines of characters.

IN XPI NOMINE

INCIPUNT NOVAE SENECAE

V	A	B	o	OB	<i>propter</i>
			l	PER	
I	A	D	7	PRO	
			1	PRAE	
D	C	O	2	RE	
			s	SE	
D	E	N	ε	SUB	
			l	TRANS	
D	I	S	h	TE	
			t	NE	
V	E	X	z	NI	
			z	NUM	<i>numquid</i>
I	I	N	x	ENIM	
			l	ENIMUERO	
I	I	N	l	ET	
			e	ET ENIM	

IN FINEM PRO HIS QUI COM

MUTABUNTUR PSL DD

fol. 68

1. u ^{Salu mō for deud qm̄ h̄brauēt aqua v̄p̄ad maḡ p̄ced}
 2. }
 3. }
 4. }
 5. }
 6. }
 7. }
 8. }
 9. }
 10. }
 11. }

4. A gyorsírás korszakai

- Kr. e. IV. század – Kr. u. 1100
 - a, antik tachygraphia kora (görög, római)
 - b, késő bizánci tachygraphia (IX – XI. század)
- 1100-1600 (átmeneti korszak – első magyar gyorsírás: 1500 táján – Kapisztrán János beszédeit írták le)
- 1600- napjainkig (a modern gyorsírás kora)

„Ennius először talált fel 1100 általános jegyet. A rövidítések alkalmazása abból állt, hogy mindent, amiről egy népgyűlésen vagy bírósági tárgyaláson szó volt, azt feljegyezték, mégpedig több egymás mellett álló írnok, miután a szakaszok egymás között fel voltak osztva, hogy ki hány szót és milyen sorrendben jegyezzen le. Rómában először Tullius Tiro, Cicero libertinusa talált fel jegyeket, de csak a praepositionsokét.”

4. Római gyorsírás

- A rómaiak többféle rövidítési eljárást is alkalmaztak:
 - **gyakori szavakat kezdőbetűivel rövidítettek** (S → SENATUS, Q → QUE, R → ROMANUS)
- **Ennius** – Kr. e. III. sz. – 1100 jegyet talál fel – több rabszolga írja, szakaszokra osztva
- **Tiro**, libertinus – főleg praepositiók – 4000 jel
- Vipsanius, Philargius, Aquila – **Maecenas libertinusai** – új jegyek
- Seneca /libertinus/ – összerendezi – 5000 jegy → „**notarius**” = a jeleket tudók
- **A Római Birodalom bukása után** - az államéletből a gyorsírás **átkerült a papi életbe**, ahol szerzetesek és papok használták a kolostorokban

4. Római gyorsírás

- **Tiro a szavak felét tudta rövidíteni**
- A római korban tovább folytatódik a gyűjtés – **Tiberius** kijelentéseit is gyorsírók jegyezték le
- **Ifj. Plinius** is igyekszik gyorsíróknak diktálni
- **Marcus Aurelius** idején fejezik be a gyűjtést
- Utolsó nyom a római gyorsírásra: **1067. aug. 7. – I. Fülöp francia király levele**
- **Reneszánsz** – felújítása: Bembo: 1513-ban a jeleket **„cicerói jeleknek”** nevezte
- Cicero csak egy levélben mondja, hogy Tiro gyorsan írt:
„Ergo ne Tironi quidem dictavi, qui totas periokhas persequi solet....”
„Mégsem Tirónak diktáltam, aki egész mondatokat szokott összevonni....”

/Cic. Att. 13,25/

4. Tiro

- **Tiro születése:** Arpinum, ahol Cicero nagyapjának egy kis birtoka volt, vagy már Rómában /Kr. e. 80-75 születés/
- **Neve:**
 - M Tullius Tiro: Hieronymus
 - Tullius Tiro: Plinius és Gellius
 - Tiro Tullius: Gellius
 - Tiro: leggyakrabban
- Egy hadifogoly rabszolga fiaként született Cicero házában = **verna**
 - Cicero tanítja is: „*Tu, si omnes amas, praecipue me, magistrum tuum, confirma te.*” /Ad. fam. 16,3,/
- **Cicero 63 levele említi Tirót**
- **Epitulae ad familiares 16. könyve - a Tiróhoz írt levelek**
- Első utalás Tiróra: Kr. e. 54-ben Cicero válaszol fivérének Quintusnak, aki kéri, hogy írjon le neki minden részletet az állami ügyekről /Q. F. 3,1/

4. Tiro

- Kr. e. 53-ban Tiro beteg Tusculumban, Cicero Cumaeben van, négy levelet ír neki, hogy vigyázzon magára
- Kr. e. 53: Cicero De oratore c. művét megjelenteti, a De re publicán dolgozik
 - Gellius leírása: „*Tiro autem Tullius, M. Ciceronis libertus, sane quidem fuit ingenio homo eleganti et hautquaquam rerum litterarumque veterum indoctus.*” /Gell. N. A. 6,3/
 - Feladata: „*...quasi administro in studiis litterarum Cicero usus est.*” /Gell. N. A. 6,3/
- Felszabadítása Cicero formiaei birtokán történt Kr. e. 53-ban – április, május
 - /Cic. fam. 16,14/ szabályos felszabadítás, Rómában megerősítették, módja ismeretlen → együtt tértek vissza R-ba
 - Később egy kis mezei jószágot vásárolt Cicero segítségével: „*Habes praedium...rusticus Romanus factus es...*”
/Cic. fam. 16,21/

4. Cicero és Tiro

- ✿ Kr. e. 51-49 – Tiro sokat beteg, maláriás, ekkor Cicero Kilikiában van, sokszor ír neki /Cicero 1 nap 3 levelet is ír Tirónak/: „*Satis cito te mature videro, si plane confirmatum videro.*” /Cic. Fam. 16,3/
- ✿ Kr. e. 49 és 46 között nem tudunk Tiróról, a polgárháború alatt nincs otthon, Cicero is csak 47-ben találkozik vele → ezalatt külön dolgoztak /Tiro: vázlatok, kivonatok, Cicero: De re publica, politikai Commentarii/
- ✿ Kr. e. 46 június 12-én jelenik meg a levelezésben ismét
- ✿ 46-45-ben is beteg: „*...valetudo tua me valde sollicitat.*”
/Cic. Fam. 18,1/

4. Cicero és Tiro

- ✿ Kr. e. 45 – Cicero Tusculumban van - sürgős munkára hívja: könyvtárának rendezése, katalógus készítése: „*Libros compone...*” /Cic. Fam. 16,19/
- ✿ Kr. e. 44 - Cicero utazgat, pénzt próbál szerezni, hogy Hellaszba jusson, Tiro patrónusának pénzügyeit intézi
- ✿ Következő évben kevés az utalás, de valószínűleg Tiro patrónusa mellett volt /Philippikák, kiterjedt levelezés/
- ✿ Utolsó hónapok: polgárháborús emlékiratok leírása, Cicero munkáinak rendezése
- ✿ Tirót nem érinti a proscriptio, Puteoli birtokán élt /Atticus segítette Cicero fiát, aki consul lett/

4. Cicero életművének ápolása

- Plutarchos: P. É.: **Cicero élete – De vita Ciceronis c. művéből** sok utalást vesz át, **5 könyvből** áll a mű: Gellius, Tacitus is beszél róla
- Quintilianus felhasználja a Tiro által **Cicero emlékirataihoz írt kommentárt**
- Tiro **beszédet** ad ki: a **Verrinák** biztosan, de lehet, hogy az összes beszédet ő adatja ki
- **De iocis** c. művét is ő rendezi sajtó alá
- A **cicerói levelezés** rendezését 45-ben kezdi, Cicero halála után az egészzet rendezi /nem időrendben, személyek szerint!!!/

4. Tiro saját művei – a polihisztor

- A latin nyelv használatáról és jellegéről több könyv
- Összefoglalás: **Pandektai** - természettudományos kérdésekről ír
- **Suculae** szó: a csillagokról szól
- **Sophoklés-fordítás, átdolgozás** – nincs rá biztos bizonyíték

5.a. naptár

❖ Felhasználható anyag:

❖ Latin nyelvtan: 211-212. p.

❖ TK. 20. p.

❖ Évek:

❖ Ab urbe condita

❖ Azévi consulok

❖ Hónapok: melléknévi alakok:

❖ pl. Ianuarius, Februarius, stb.

❖ Napok: három határnaphoz viszonyítják:

❖ Kalendae, Nonae, Idus

❖ Pl. Kalendis Ianuariis

❖ Határnapot megelőző és követő nap: pridie, postridie + acc.

❖ Pl. postridie Kalendas Augustas = augusztus 2.

***Gratias ago Vobis pro
diligentia***